

Essay

Politisk aktivisme på kant med loven

Af Tore Vincents Olsen, lektor, ph.d., Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Magtudredningen 2.0

Europæiske landmænd kører møg ind i Bruxelles og sætter ild til det. Lastbilchauffører blokerer tilkørslerne til danske motorveje. Amerikanske Black Lives Matter-protester fører til vold mod ordensmagten, afbrænding af politistationer og plyndring af butikker. Tyske atomkraftmodstandere lænker sig til togskiner. Belgiske klimaaktivister limer sig til Vermeers mesterværk 'Pige med perleørering' og afslutter med rød maling, mens svenske klimaaktivister overvejer sabotage af olierørledninger. Danske Men in Black hænger under coronaepidemien en dukke af statsministeren op i en lygtepæl med et budskab om, at 'hun må og skal aflives'. Dette er former for politisk deltagelse, som er på kant med loven. Men er de udemokratiske? Det er det centrale spørgsmål i dette essay.

Efter at aktivister angiveligt forhindrede statsminister Mette Frederiksen i at afholde sin tale på kvindernes kampdag den 8. marts 2024 på spillestedet Vega, skrev hun på sociale medier:

Der blev desværre råbt så meget, at jeg ikke kunne trænge igennem med mine ord. Tak til alle, der insisterede på den demokratiske samtale. I var heldigvis flest. Jeg håber, det vil mane til eftertanke. Vores demokrati er kun så stærkt, som vi gør det.

Statsministeren udpeger her samtalen som demokratiets grundmodus. Det giver god mening. Hvis vi gennem samtalen kan finde fælles gode grunde til, hvad vi som samfund bør gøre, er vi kun underlagt vores egen kollektive fornufts stemme og dermed frie. Men politik er ikke kun dialogorienteret kommunikativ handlen. Det er også strategisk handlen, hvor forskellige grupper af borgere forsøger at presse bestemte politiske dagsordener igennem ved hjælp af de magtressourcer, de har til rådighed. De bruger penge, organisatorisk kapacitet, ord og adgang til medier til at påvirke andre borgere og beslutningstagere på forskellige niveauer til at imødekomme deres dagsordener. De fleste gange falder dette inden for lovens rammer. Men nogle gange bruges der metoder, som bryder med loven, og nogle gange inkluderer det anvendelse af vold og hærværk eller truslen herom.

Det er uklart, om afbrydelse af andres taler er udemokratisk eller på kant med loven. Det må afhænge af, om alle har lige mulighed for at tale, og hvordan afbrydelsen sker. En statsminister er næppe dårligst stillet i forhold til at komme til orde, og vil ofte kunne diktere rammerne for de samtaler, som hun indgår i. Det er mere klart, at dødstrusler eller opfordringer til mord er både udemokratiske og på kant med loven. Men kan

aktionsformer både være på kant med loven og demokratiske? Ja, siger store dele af den politiske teori, der er den del af statskundskaben, som beskæftiger sig med, hvad der begrebsmæssigt følger af at være forpligtet på bestemte politiske værdier, principper og normer. Det afhænger af, hvordan samfundets magt og ressourcer er fordelt. Hvor de er meget ulige og uretfærdigt fordelt, kan andre aktionsformer retfærdiggøres end hvor de ikke er. Det vil sige, at afgørelsen af, hvilke aktionsformer der er demokratiske, afhænger af en undersøgelse af magtens og ressourcernes fordeling. Eller kort sagt af en magtudredning.

Klassiske overvejelser om vigtigheden af lov og orden, som vi kender dem fra Thomas Hobbes og Immanuel Kant, fortæller os, at det er problematisk at bryde loven. Den fælles lov skal sikre, at vi ved, hvordan vi skal forholde os til hinanden, hvilke rettigheder vi har, og at vi kan afgøre tvistigheder mellem os. Hvis for mange bryder loven samtidig, ender vi i lovløshed, en usikker og kognitivt krævende tilstand. Hertil kommer, at der inden for rammerne af demokratiet er en berettiget forventning om, at man underlægger sig de demokratisk vedtagne love. Gør man ikke det, krænker man andres demokratiske medbestemmelsesret. I udgangspunktet. Men igen, ikke alle samfund er lige demokratiske, og ikke alle love er lige retfærdige, og det åbner op for diskussionen om, hvornår demokratiet og retfærdigheden bør prioriteres over hensynet til lov og orden.

Civil ulydighed er en af de aktionsformer, hvis berettigelse ofte diskuteres. I den politiske teori er der forskellige udlægninger af, hvad civil ulydighed er, og hvad der berettiger den. I den klassiske liberale udlægning som vi fx finder hos den amerikanske politiske filosof John Rawls, kan civil ulydighed forsvares i 'tilnærmet retfærdige samfund' (nearly just societies). Her bryder man loven i fuld offentlighed for at gøre opmærksom på uretfærdigheder, der ikke kan forsvares med udgangspunkt i samfundets egen retfærdighedsforståelse, for derved at genstarte den demokratiske samtale og gøre loven mere retfærdig og demokratisk. Civil ulydighed kan indebære vold mod offentlig og privat ejendom, men er principielt ikkevoldelig over for myndighedspersoner og andre medborgere og indebærer, at de ulydige er parate til at tage straffen for deres lovbrud. Loven brydes med henblik på at forbedre loven og dermed i respekt for loven (retstilstanden). Civil ulydighed appellerer dermed i sidste instans til den demokratiske

samtale og baserer sig ikke på at presse andre til at ændre position, fx fordi de er bange for, hvad der vil ske, hvis de ikke gør det.

Den liberale udlægning af civil ulydighed står ikke alene. Radikale demokrater kritiserer den således for ikke at afspejle den måde, hvorpå civil ulydighed fungerer i virkeligheden, og for at forudsætte alt for meget enighed om og troskab i samfundet over for den eksisterende orden. De peger på, at meget civil ulydighed bliver planlagt i hemmelighed, og ofte er voldelig i forhold til offentlig og privat ejendom og i konfrontationer med ikke mindst politiet. De lægger vægt på den demokratiske uenighed om, hvad der er (u)retfærdigt, og på at nogle grupper har sværere end andre ved at komme til orde i demokratiet. For radikale demokrater er civil ulydighed en påmindelse om, at den etablerede orden hviler på en mere grundlæggende demokratisk konstituerende magt ('folket'), som har ret til at reformere den etablerede orden, hvis den ikke er tilstrækkelig åben og imødekommende over for folkets krav. Civil ulydighed er dermed et led i en kontinuerlig udfoldelse og forbedring af de demokratiske institutioner. Den radikaldemokratiske tilgang åbner for aktionsformer, der er knap så fredelige og civiliserede som det liberale ideal foreskriver. Men heller ikke den går fri af kritik. En kritik går på at den strækker begrebet om civil ulydighed for meget.

I en udlægning betyder 'civil' i civil ulydighed at man følger bestemte normer i håndteringen af uenigheder med henblik på at kunne løse fælles politiske problemer og konflikter som angår alle som lige og frie borgere og medlemmer af det politiske fællesskab. Men især hemmelige, voldelige og ikkestrafaccepterende aktionsformer bryder med civiliteten. Det skaber først begrebslig forvirring og betyder dernæst, at vi overser, at ikkecivile former for ulydighed også i mange tilfælde kan retfærdiggøres. Fortalere for ikkecivil ulydighed forstår dette som 'et principielt lovbrud som reaktion på en opfattet uret i forfølgelsen af et af en række mål, fx bistand, skadeforebyggelse, uddannelse, gengældelse, udtryk for utilfredshed med status quo, som ikke opfylder de grundlæggende normer for civilitet ved at være enten skjult, undvigende, voldelig eller stødende. Ikkecivil ulydighed kan ifølge fortalere begrundes instrumentelt, dvs. som et middel til et mål. Hemmelighed kan begrundes med f.eks. behovet om at hjælpe andre i nød, f.eks. illegale flygtninge, vold i forsvar for egne eller andres rettigheder og en generel mangel på deorum kan forsvares for at skabe opmærksomhed ved at chokere andre ved grænseoverskridende aktionsformer (f.eks. Pussy Riots

aktioner). Men ikkecivil ulydighed har også en værdi i sig selv. Den giver muligheden for at udtrykke en 'berettiget mangel på respekt for den etablerede orden', som netop kan bero på, at denne og især de politikere og embedsfolk, der administrerer den, ikke selv udviser tilstrækkelig civilitet. Derfor har folk ifølge fortalere for ikkecivil ulydighed i udgangspunktet en formodet ret til eller berettigelse i at udøve ikkecivil ulydighed.

Et eksempel på ikkecivil ulydighed er optøjer af den art, som vi f.eks. har set i forbindelse med reaktioner på politivold i USA. Optøjer har dog en særlig karakter, da de ofte ikke er stramt koordineret af en bestemt aktør eller gruppe, men til dels opstår spontant. De indebærer også ofte en række ikkepolitiske aktiviteter, f.eks. plyndring og ildspåsættelse af private butikker, supermarkeder mv. Den politiske teori om optøjer tager udgangspunkt i selvforsvarsetikken, der beskæftiger sig med hvornår og hvordan individer kan forsvare deres egne rettigheder, når de er truet. For at forstå hvor vi er henne teoretisk, så danner selvforsvarsetikken også grundlag for de nyeste teoretiske diskussioner af retfærdig krig. Ifølge visse teoretikere kan optøjer forsvares hos grupper, som har meget ringe adgang til de politiske beslutningstagere og få ressourcer til at organisere sig politisk på konventionelle måder sammenlignet med f.eks. veluddannede middelklassevælgere, hvis de primært retter sig mod de aktører, som er ansvarlige for deres systematiske undertrykkelse og ikke skader tredjeparter (andre borgere og butiksindehavere mv), og at der samtidig er gode muligheder for, at optøjerne kan lede til positive politiske og socioøkonomiske forandringer. Selvforsvarsetikken peger på vigtigheden af, at den politiske magt er demokratisk legitim. Hvor den ikke er, f.eks. fordi den ikke sikrer lighed i den politiske deltagelse, konverteres statens magtudøvelse til én (organiseret) samfundsgruppes anvendelse af tvang (vold) over for andre samfundsgrupper. Det indebærer, at sidstnævnte er berettigede til at forsvare sig selv og deres rettigheder over for, hvad der kun kan ses som uberettigede tvangsbaserede angreb.

Det er ikke muligt her at udfolde alle de diskussioner og forbehold, der er omkring (ikke)civil ulydighed og optøjer. Og diskussionen kunne forlænges til fx spørgsmål om berettigelsen af borgernes bevæbnede revolution mod repressive totalitære regimer. Sidstnævnte synes ikke umiddelbart at have meget relevans i en dansk sammenhæng. Og det er vigtigt at understrege at meget taler mod anvendelse af vold som generelt politisk middel. Udover at være et onde i sig selv, ødelægger vold relationer

og tillid mellem borgere, hvilket gør det vanskeligt at (gen)etablere og opretholde demokratiske institutioner. Forskning viser, at ikkevoldelig modstand mod undertrykkende regimer er mere effektiv end voldelig modstand.

I den liberale udlægning har civil ulydighed, som nævnt, en grundlæggende kommunikativ karakter. Hensigten er at genstarte den demokratiske samtale med henblik på at nå frem til en ny fælles overbevisning om, hvad der er retfærdigt og demokratisk. Det er dog ikke oplagt, at civil ulydighed altid virker på denne måde, og bestemt ikke, at andre typer af ulydighed og optøjer gør. Det er ideelt, hvis de i udgangspunktet ikkekommunikative handlinger konverteres til demokratisk dialog, men det er lige så sandsynligt, at de påvirker andre borgere og politikken på andre måder, f.eks. ved at vise, hvor mange der er vrede over en given situation og er parate til at udfordre samfundets stabilitet. Spørgsmålet er dog, om det altid er problematisk? Svaret vil afhænge af, om aktionsformerne kan ses som en måde at udligne en ulige fordeling af magtressourcerne, og af om de modstandere, man er oppe imod, typisk dem, som har magten i samfundet, selv agerer strategisk i forfølgelsen af deres dagsorden. Der er et gensidighedsprincip, som mange ville anse for vigtigt: Hvis en meget stærkere modstander agerer strategisk med anvendelsen af store og ulige magtressourcer, er det umiddelbart berettiget, at man svarer igen med samme mønt (evt. modereret af hensynet til de skadelige virkninger en konfliktoptrapning har for demokratiet). Dermed også være sagt, at berettigelsen vil afhænge af, om man rent faktisk tilhører en svag og politisk marginaliseret gruppe. Hvis man ikke gør, bliver aktionsformer på kant med loven ekstra tvivlsomme.

Et sidste perspektiv på politisk deltagelse på kant med loven angår spørgsmålet om, hvilke beslutninger borgerne bør have lige adgang til. Lad os forestille os, at den danske magtudredning viser, at alle borgere i Danmark har en tilnærmet lige adgang til at øve indflydelse på de politiske beslutninger i Danmark. Ville det gøre f.eks. brugen af civil ulydighed uberettiget? Ikke nødvendigvis. For måske er de beslutninger, som den politiske aktivitet, den civil ulydighed, orienterer sig imod, slet ikke noget, der kan afgøres i en dansk sammenhæng. Globale spørgsmål om klima og fattigdom kan ikke afgøres inden for rammerne af en nationalstat, og hvis det kan godtgøres, at bestemte grupper af borgere har meget ringe adgang til det 'internationale politiske system', kan det være et argument for aktionsformer på kant med loven i Danmark uagtet, at

alle borgere er ligestillede i forhold til det danske politiske liv. At udelukke det ville være lidt det samme som at udelukke civil ulydighed på kommunalt plan i Danmark, selvom Danmark var blevet til et diktatur, blot fordi der trods diktaturets indførelse fortsat var frie og fair demokratiske valg til alle kommunalbestyrelser rundt om i landet.

Dette essay har lagt op til en nuanceret diskussion af politiske aktionsformer på kanten af loven, og deres mulige demokratiske karakter. Ud over at eksemplificere disse aktionsformer peger essayet på det nødvendige i at kortlægge hvordan magt og ressourcer er fordelt for at kunne vurdere om de er berettigede. Det peger også på undersøgelser af hvad der motiverer folk som benytter sig af sådanne aktionsformer: hvad mener de berettiger dem til at handle, som de gør og hvilke normative begrænsninger er der ifølge dem selv på deres handlinger? Hvor meget brændende mæg kan man køre til Bruxelles, hvor mange mesterværker, politibiler og rørledninger kan man smadre? Hvem må det gå ud over, og hvor stor må den negative påvirkning være, herunder hos helt almindelige medborgere som ikke har nogen særlig andel i eksistensen af de uretfærdigheder, der protesteres over?

Litteratur

Celikates, Robin. 2016. Rethinking civil disobedience as a practice of contestation:

Beyond the liberal paradigm. *Constellations* 23 (1): 37-45.

Delmas, Candice. 2018. *A duty to resist: when disobedience should be uncivil*. New

York: Oxford University Press.

Pasternak, Avia. 2018. Political rioting: A moral assessment. *Philosophy & Public*

Affairs 46 (4): 384-418.

Rawls, John. 1971. *A theory of justice*. Oxford: Oxford University Press.

Scheuerman, William E. 2021. *The Cambridge companion to civil disobedience*.

Cambridge University Press.

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essay er en del af tema 10 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan:

Hvordan deltager borgerne i den demokratiske proces og civilsamfundet i det 21. århundrede?

Et demokratis legitimitet hviler på en oplevelse af medborgerskab. Dette tema undersøger forandringer i borgernes demokratiske engagement i den politiske proces og i civilsamfundet. Herunder undersøges uligheder og marginalisering baseret på f.eks. køn, alder, etnicitet, socialklasse og bopæl. Relevante emner kan desuden være borgere uden valgret samt grønlandere og færingeres mulighed for indflydelse. Fokus i dette tema ligger på både traditionelle deltagelsesformer via valgdeltagelse (kommunalt/regionalt, nationalt og på EU-niveau) og partimedlemskab samt nye deltagelsesformer såsom borgerhøringer og nye digitale platforme til at organisere deltagelse. Temaet dækker også civilsamfundsorganisationernes betydning for borgernes demokratiske deltagelse og dannelse.